

«Η εφαρμογή των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως θεμελιώδης προϋπόθεση σεβασμού της ΕΣΔΑ» | Κύκλος Ιδεών | Υπό την αιγίδα της Γ.Γ. του Συμβουλίου της Ευρώπης, Marija Pejčinović – Burić
| Αθήνα, 17.1.2020

Ευάγγελος Βενιζέλος

**Η εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ - Συμπεράσματα από τη συζήτηση της
17ης Ιανουαρίου 2020**

Η οργάνωση αυτής της εκδήλωσης είναι μία μικρή ανταπόδοση στο Συμβούλιο της Ευρώπης και ιδιαίτερα στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του, που με τίμησε με την ιδιότητα του εισηγητή της για τη συμμόρφωση των κρατών-μελών με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

**Οι προβλέψεις του άρθρου 46 της ΕΣΔΑ για την Επιτροπή Υπουργών και το ΕΔΔΑ
και ο ρόλος της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης**

Όπως εξήγησαν ο καθηγητής Sauron και ο Πρόεδρος του ΕΔΔΑ Λ.-Α. Σισιλιάνος, κατά το άρθρο 46 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η αρμοδιότητα για την εκτέλεση των αποφάσεων και την παρακολούθηση της συμμόρφωσης ή μη των κρατών-μελών, ανήκει στην Επιτροπή Υπουργών. Πρόκειται για μία διαδικασία η οποία έχει πρωτίστως πολιτικά χαρακτηριστικά ενώ μετά την υιοθέτηση και τη θέση σε ισχύ του πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 14 της Σύμβασης και την τροποποίηση του άρθρο 46, έχει καταστεί αρμόδιο και το ίδιο το Δικαστήριο, μετά πάντως από πρωτοβουλία και απόφαση της Επιτροπής Υπουργών που λαμβάνεται μάλιστα με αυξημένη πλειοψηφία των 2/3 των κρατών μερών. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση όμως του Συμβουλίου της Ευρώπης και διά της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης, τα

εθνικά κοινοβούλια, παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο και ως προς την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και τη συμμόρφωση των κρατών μερών με αυτές.

Η προστιθέμενη αξία του Συμβουλίου της Ευρώπης ως διεθνούς οργανισμού περιφερειακού χαρακτήρα, συνίσταται άλλωστε σε δύο κυρίως πράγματα. Πρώτον, στην ύπαρξη της Σύμβασης και του Δικαστηρίου, ειδικότερα στην ύπαρξη της ατομικής προσφυγής, που συγκροτούν ένα διεθνές δικαστικό σύστημα ελέγχου της συμπεριφοράς των κρατών μερών ώστε να καθίσταται αποτελεσματική η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στην ΕΣΔΑ και τα προσέθετα πρωτόκολλα της. Δεύτερον, στην ύπαρξη μίας Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης η οποία λειτουργεί σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητα από τις κυβερνήσεις. Αυτό δεν ισχύει συνολικά για όλες τις κοινοβουλευτικές αντιπροσωπείες όλων των χωρών μερών και για όλα τα θέματα, αλλά για σχεδόν κάθε κρίσιμο θέμα διαμορφώνονται οι συνθήκες (κυρίως μέσω της ατομικής στάσης κάποιων βουλευτών και της στάσης των πολιτικών ομάδων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης που υπερβαίνει τη διακυβερνητική αντίληψη και τους καταναγκασμούς της) που επιτρέπουν στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση να λειτουργεί με τρόπο εν δυνάμει διαφορετικό από αυτόν της Επιτροπής Υπουργών. Μπορεί αυτό να μετατρέπεται πολλές φορές σε κοινοβουλευτικό ακτιβισμό ή να συνυπάρχει με την άσκηση της λεγόμενης κοινοβουλευτικής διπλωματίας, αλλά πάντως είναι ένα στοιχείο που δεν υπάρχει τόσο έντονα σε άλλους πολυμερείς οργανισμούς περιφερειακού χαρακτήρα όπως η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του NATO ή του ΟΑΣΕ.

Ειδικά ως προς την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση, ασκεί θεσμικά πίεση στην Επιτροπή Υπουργών. Η πίεση αυτή δεν είναι όμως ιδιαίτερα αποτελεσματική, γιατί ασκείται μέσω της εξαμηνιαίας περιοδικής προεδρίας της Επιτροπής Υπουργών, η οποία θα αναληφθεί και από την Ελλάδα τώρα, το επόμενο εξάμηνο, μετά από πολλά χρόνια. Άλλωστε λόγω του μεγάλου αριθμού κρατών μερών, δίνεται σε κάθε κράτος μέρος η δυνατότητα (η οποία μπορεί να είναι και δυσμενές προνόμιο) να ασκεί την προεδρία της Επιτροπής Υπουργών κάθε 23 περίπου χρόνια.

Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση ασκεί, αντιθέτως, πολύ σημαντική πολιτική πίεση απευθείας στα κράτη μέρη. Ασκεί, για την ακρίβεια, πίεση στις εθνικές

κοινοβουλευτικές αντιπροσωπίες των κρατών μερών που δεν συμμορφώνονται ή που έχουν μεγάλο αριθμό ανεκτέλεστων αποφάσεων (και η Ελλάδα, δυστυχώς, είναι ,παρά την εντυπωσιακή βελτίωση των επιδόσεων της ,ακόμη μέσα στον κατάλογο των δέκα χωρών με μεγάλο απόθεμα ανεκτέλεστων αποφάσεων). Οργανώνονται, πιο συγκεκριμένα, ακροάσεις ενώπιον της Επιτροπής Νομικών Υποθέσεων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των επικεφαλής των κοινοβουλευτικών αντιπροσωπιών, ακροάσεις στις οποίες πολύ συχνά μετέχουν και εκπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μερών και επειδή όλα αυτά προσλαμβάνουν δημοσιότητα η πίεση διογκώνεται..

Επιβάλλει δε η Κοινοβουλευτική Συνέλευση στα εθνικά κοινοβούλια να οργανώσουν -και αυτά σχεδόν στο σύνολό τους έχουν οργανώσει - μηχανισμούς παρακολούθησης της εκτέλεσης των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Υπό την πίεση αυτή και εμείς στην Ελλάδα το 2016 συγκροτήσαμε, με τροποποίηση του Κανονισμού της Βουλής, ειδική μόνιμη Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την παρακολούθηση της εκτέλεσης των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Με τον νόμο 4443/2016, θεσπίστηκε, επιπλέον, ο (διοικητικού χαρακτήρα) Εθνικός Μηχανισμός Εποπτείας εφαρμογής των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Με άλλο δε κεφάλαιο του ίδιου νόμου, συγκροτήθηκε ο Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας, στο πλαίσιο του Συνηγόρου του Πολίτη που είναι συνταγματικά προβλεπόμενη ανεξάρτητη αρχή και έτσι έχουμε κάνει ένα βήμα προς τα μέτρα γενικής συμμόρφωσης για τις υποθέσεις τις σχετικές κυρίως με τους όρους κράτησης. Βεβαίως δεν είναι επαρκή όλα αυτά καθώς έρχονται και επανέρχονται τα θέματα αυτά, τα οποία συγκινούν πολύ και τις διεθνείς ομάδες πίεσης και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που ασχολούνται με το ΕΔΔΑ και την εκτέλεση των αποφάσεων του.

Άρα υπάρχει ένα σύστημα πολυμερούς και πολυεπίπεδης πολιτικής εποπτείας, αμοιβαίας εποπτείας των κρατών μερών, ως προς την εκτέλεση των αποφάσεων. Η Επιτροπή Υπουργών, όπως ήδη σημειώθηκε, αποφασίζει με αυξημένη πλειοψηφία 2/3, συνεπώς απαιτούνται συμβιβασμοί. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση κινείται με πιο απλό και εύκολο τρόπο καθώς δεν έχει τον καταναγκασμό αυτών των μεγάλων

ειδικών πλειοψηφιών και συναινέσεων, αλλά δεν λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις, διατυπώνει συστάσεις.

Σε κάθε κράτος μέρος κρίσιμη είναι όλη η θεσμική αλυσίδα των εμπλεκομένων στη συμμόρφωση παραγόντων. Δεν αρκεί να εμπλέκονται μόνο οι δικαστές ή οι κοινοβουλευτικοί, έχει πολύ μεγάλη σημασία να εμπλέκεται η διοίκηση, να εμπλέκονται οι μηχανισμοί που είναι αρμόδιοι να ασκούν το κρατικό μονοπώλιο της βίας. Από την άποψη αυτή και η Εθνική Σχολή Δικαστών και η Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, μπορούν να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο μέσω της διαρκούς επιμόρφωσης των εμπλεκομένων με την ευρύτατη έννοια του όρου.

Καθοριστικός για τη συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ είναι ο ρόλος των εθνικών ανώτατων δικαστηρίων

Όμως ο καθοριστικός κρίκος είναι τα δικαστήρια και μάλιστα τα ανώτατα δικαστήρια. Γιατί προκειμένου να ασκηθεί με παραδεκτό τρόπο ατομική προσφυγή ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, πρέπει να έχουν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα, άρα πρέπει η ερμηνεία του εθνικού ανώτατου δικαστή, να δημιουργεί προβλήματα που να συγκροτούν παραβίαση της Σύμβασης. Ως εκ τούτου πιστεύω ότι και για τη συμμόρφωση, ο κρίσιμος κρίκος που μπορεί να πιέσει και προς τα επάνω και προς τα κάτω, δηλαδή και τον νομοθέτη και τη διοίκηση, είναι η δικαιοσύνη και ιδίως τα ανώτατα δικαστήρια της χώρας. Αντιθέτως όταν τα εθνικά ανώτατα δικαστήρια ανθίστανται, καθίστανται ατελέσφορες οι πρωτοβουλίες του νομοθέτη.

Η διαστρωμάτωση των κρατών μερών

Θα μου επιτρέψετε να παρατηρήσω εδώ, ότι υπάρχει μία υπολανθάνουσα διαστρωμάτωση των κρατών μερών, υπάρχει μία κλιμάκωση της ευαισθησίας απέναντι στις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Μπορεί, για παράδειγμα, η Ιταλία να

είναι υπόλογη για μεγάλο αριθμό ανεκτέλεστων αποφάσεων, αλλά δεν είναι μία χώρα «ύποπτη» για προσβολή του Κράτους Δικαίου. Χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, χώρες που προέρχονται πχ από την πρώην Σοβιετική Ένωση είναι πολύ πιο «ύποπτες». Χώρες οι οποίες, παρότι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τώρα ανήκουν στη χωρία των κρατών μελών που θέτουν υπό αμφισβήτηση τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις εγγυήσεις του Κράτους Δικαίου, όπως είναι η Ουγγαρία και η Πολωνία ή σημειακά η Σλοβακία ή η Μάλτα (όπου υπάρχουν σοβαρές παραβιάσεις, δολοφονίες δημοσιογράφων για παράδειγμα ή ογκώδη φαινόμενα διαφθοράς), τίθενται ευκολότερα στο στόχαστρο. Αλλά και πάλι όχι τόσο όσο το Αζερμπαϊτζάν ή η ίδια η Ρωσική Ομοσπονδία η οποία είχε οδηγηθεί και σε αποχή από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση, γιατί είχε τεθεί υπό καθεστώς περιορισμού του δικαιώματος ψήφου των μελών της κοινοβουλευτικής της αντιπροσωπείας για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Τυπολογία των λόγων αντίστασης των κρατών μερών στη συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ

Έχει νομίζω μεγάλη σημασία, να εξετάζουμε σε κάθε περίπτωση τους βαθύτερους λόγους για τους οποίους το κράτος μέρος ανθίσταται στη συμμόρφωση. Είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς ότι υπάρχουν πολιτικοί λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό. Βεβαίως ένα αυταρχικό καθεστώς, ή ένα καθεστώς που κινείται στο όριο του αυταρχισμού και της λεγόμενης *illiberal democracy*, έχει αφ' εαυτού του πρόβλημα συμμόρφωσης με ορισμένες αποφάσεις, όπως συνέβη στην υπόθεση *Mammadov v. Azerbaijan* στην οποία ενεργοποιήθηκε, με απόφαση της Επιτροπής Υπουργών, η αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ κατά την παρ. 5 του άρθρου 46 ΕΣΔΑ.

Αλλά υπάρχουν και λόγοι πολιτικοί οι οποίοι είναι πιο εκλεπτυσμένοι. Οι προσβολές της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης στην Ουγγαρία και την Πολωνία, οι προσβολές της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης στις ίδιες χώρες ή ζητήματα μειονοτικά τα οποία συνδέονται με ζητήματα εθνικής ταυτότητας, ή ζητήματα που συνδέονται με αυτή καθαυτή την πολιτειακή συγκρότηση, όπως συμβαίνει στην εύθραυστη

περίπτωση της Βοσνίας Ερζεγοβίνης όπου δεν εφαρμόζεται μία θεμελιώδης απόφαση (Sedjdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina), αλλά η εφαρμογή της απόφασης αυτής μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα ισορροπίας σε όλο το πολιτειακό σύστημα της χώρας.

Πολιτικός λόγος είναι και η αντίληψη περί εθνικής κυριαρχίας που λειτουργεί ως γέφυρα προς τους νομικούς λόγους για τους οποίους υπάρχει αντίσταση ενός κράτους μέρους στην εφαρμογή των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Οι νομικοί λόγοι εκκινούν από τη κλασική διαφοροποίηση μεταξύ μονιστικής και δυαδικής αντίληψης ως προς τις σχέσεις Εθνικού και Διεθνούς Δικαίου. Αυτή η παμπάλαια αντίθεση που καθορίζει ακόμη τώρα τη θεωρία του Διεθνούς Δικαίου, αλλά και του Συνταγματικού Δικαίου, είναι παρούσα στις αντιλήψεις των κρατών-μελών. Μεταξύ των 47 κρατών-μελών έχουμε παραδείγματα καθαρού μονισμού. Η Κύπρος και η Βόρεια Μακεδονία είναι ένα τέτοια παραδείγματα. Αλλά υπάρχουν και παραδείγματα ακραίας δυαδικής αντίληψης (πχ Ρωσική Ομοσπονδία, αλλά και Ηνωμένο Βασίλειο) που καμία φορά λειτουργούν γοητευτικά και για χώρες του ήπιου δυαδικού συστήματος, όπως είναι η Ελλάδα, λόγω της ρύθμισης του άρθρου 28 παράγραφος 1 του Συντάγματος.

Μπορεί και στην ελληνική νομολογία, να βρει κανείς εκδηλώσεις μίας τέτοιας επιφυλακτικότητας, έντονα δυαδικής, που υπάρχουν στο Ρωσικό Σύνταγμα και στη νομολογία του Ρωσικού Συνταγματικού Δικαστηρίου ή στην αντίληψη τη βρετανική για το ποια είναι η σχέση των βρετανικών εννόμων τάξεων με την έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (που ισχύει εκεί μέσω της εθνικής Human Rights Act).

Αξίζει νομίζω να υπενθυμίσω εδώ τα κριτήρια της μείζονος σκέψεως στην ΣτΕ (Β΄ τμ. επταμελής) 1992/2016, για τις προϋποθέσεις που πρέπει να συγκεντρώνει μια απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προκειμένου να συμμορφωθεί το Συμβούλιο της Επικρατείας στην απόφαση αυτή. Τα κριτήρια αυτά νομίζω ότι θα έπρεπε κάποια στιγμή να επανεξεταστούν. Διότι στην πραγματικότητα ασκείται ένας οιοσδήποτε αναιρετικός έλεγχος ή ένας έλεγχος αυστηρότερος του ελέγχου που ασκεί το Εφετείο και κατ' αναίρεση ο Άρειος Πάγος, για την εκτέλεση των διαιτητικών αποφάσεων. Το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη

περίπτωση η απόφαση του ΕΔΔΑ κρίθηκε από το ΣτΕ ότι πληροί τις προϋποθέσεις εφαρμογής της, δεν λύνει τα νομικά προβλήματα της μείζονος σκέψης.

Πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι συζήτηση που διεξάγεται με ένταση στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των εθνικών συνταγματικών και ανωτάτων δικαστηρίων για την εθνική συνταγματική ταυτότητα, βεβαίως απασχολεί και το Συμβούλιο της Ευρώπης, τη σχέση ανάμεσα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τα εθνικά ανώτατα και συνταγματικά δικαστήρια. Για το λόγο αυτό το ΕΔΔΑ, όπου μπορεί, επικαλείται το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας των κρατών μερών, την αρχή της επικουρικότητας που εντάσσει τα εθνικά δικαστήρια στο ευρύτερο σύστημα δικαστικού ελέγχου της εφαρμογής της ΕΣΔΑ και τη γνωστή ρήτρα όλων σχεδόν των ουσιαστικών διατάξεων της Σύμβασης σύμφωνα με την οποία ένας περιορισμός δικαιώματος για να θεωρηθεί θεμιτός πρέπει πρωτίστως να προβλέπεται από τον νόμο ως τέτοιου νοούμενου πρωτίστως του εθνικού Συντάγματος.

Το ζήτημα της επανάληψης της δικαστικής διαδικασίας που οδήγησε σε παραβίαση της ΕΣΔΑ

Η παρουσίαση της νομολογίας των ελληνικών ανώτατων δικαστηρίων από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου Ι. Τσαλαγανίδη, τον Πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ι. Σαρμά και από τον αντιπρόεδρο ε.τ του ΣτΕ Χ. Ράμμο μας βοήθησε να αντιληφθούμε τον τρόπο με τον οποίο ενεργεί ο Έλληνας δικαστής, αλλά και η συζήτηση μας ελπίζω ότι βοήθησε να αναδειχθούν τα μεγάλα ανοικτά προβλήματα από την οπτική γωνία του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η ελληνική έννομη τάξη έχει προσχωρήσει στην αντίληψη ότι μπορεί λόγω της έκδοσης οριστικής απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που διαπιστώνει παραβίαση της ΕΣΔΑ, να οδηγηθούμε σε επανάληψη της δικαστικής διαδικασίας η οποία κατέληξε στην παραβίαση. Άρα οδηγούμαστε στο λεγόμενο reopening της δικαστικής αυτής διαδικασίας, στην επανάληψή της με βάση τις γνωστές διατάξεις, οι οποίες έγιναν και σήμερα αντικείμενο μεγάλης συζήτησης.

Θα μου επιτρέψετε να επισημάνω ότι στο άρθρο 525 ΚΠΔ προβλέπεται ότι η ποινική διαδικασία που περατώθηκε με αμετάκλητη απόφαση επαναλαμβάνεται προς το συμφέρον του καταδικασμένου για πλημμέλημα ή κακούργημα σε περιοριστικά απαριθμούμενες περιπτώσεις. Στην έκτη περίπτωση προβλέπεται πλέον με τον νέο ΚΠΔ που ισχύει από 1.7.2019 ότι η διαδικασία επαναλαμβάνεται εάν με απόφαση του ΕΔΔΑ διαπιστώνεται παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε - εδώ υπάρχει η κρίσιμη προσθήκη του νέου Κώδικα- στην περίπτωση δε αυτή «δεν απαιτείται η διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ δικονομική παραβίαση να επηρέασε αρνητικά την κρίση του ποινικού δικαστηρίου». Άρα έγινε ακόμη ένα βήμα σε σχέση με τη συμμόρφωση μέσω επανάληψης της διαδικασίας.

Η επανάληψη της διαδικασίας δεν είναι αυτονόητη. Το ΕΔΔΑ δεν θεωρεί ότι το άρθρο 46 επιβάλλει οπωσδήποτε και ευθέως να γίνει αυτό, ούτε διαπιστώνει παραβίαση της ΕΣΔΑ εάν το κράτος μέρος δεν προσφέρει μια παρόμοια δικονομική δυνατότητα. Είναι αρκετά εκλεπτυσμένη η δικονομική προσέγγιση και η δογματική θεμελίωση αυτών των μορφών συμμόρφωσης, που είναι πάντα συμμόρφωση εν στενή έννοια, είναι συμμόρφωση στο *res judicata*, δεν είναι συμμόρφωση στο *res interpretata*.

Το ζήτημα της υποχρέωσης των κρατών μερών να συμμορφώνονται προς το *res interpretata* πιστεύω ότι θα τεθεί με πιο έντονο τρόπο όταν θα αρχίσει να γενικεύεται η λειτουργία του πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 16 και να ζητείται εντατικά η γνωμοδότηση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με αίτημα εθνικού ανωτάτου δικαστηρίου. Χαίρομαι γιατί είχαμε και σήμερα την ευκαιρία να συζητήσουμε και για το θέμα αυτό με τον κ. Σισιλιάνο.

**Το ΕΔΔΑ και η αίτηση αναίρεσης ενώπιον αφενός μεν του Αρείου Πάγου,
αφετέρου δε του ΣτΕ**

Διεξήχθη επίσης σήμερα στο ψηλότερο θεσμικό επίπεδο μια πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση για τον τρόπο με τον οποίο το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει τη νομοθετική οργάνωση και τη νομολογιακή διαχείριση του ένδικου μέσου της αιτήσεως

αναιρέσεως ενώπιον των ελληνικών ανωτάτων δικαστηρίων. Επιτρέψτε μου να παρατηρήσω ότι ίσως υπάρχει μία ελαφρά ή υπολανθάνουσα αντίφαση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σε σχέση με την αναίρεση ενώπιον του Αρείου Πάγου για πολιτικές και ποινικές δίκες και την αναίρεση ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Είδαμε στην εισήγηση του κ. Προέδρου του ΑΠ πόσο αυστηρό είναι το Δικαστήριο του Στρασβούργου όταν τυπολατρικά ο αναιρετικός δικαστής - τόσο στην πολιτική όσο και στην ποινική δίκη - θεωρεί απαράδεκτους λόγους αναιρέσεως ή και την αίτηση συλλήβδην. Η νομοθετική και νομολογιακή διάπλαση του θεσμού της αιτήσεως αναιρέσεως και του ενδίκου μέσου της εφέσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, πρακτικά οδηγεί σχεδόν στην εξουδετέρωση αυτών των δύο ενδίκων μέσων. Διότι είναι ασφυκτικά τα στοιχεία που ελέγχονται ως προς το παραδεκτό και παραβιάζεται μία θεμελιώδης αρχή, κατά τη γνώμη μου, του Κράτους Δικαίου που είναι ο ερμηνευτικός σχετικισμός, ο οποίος είναι κατοχυρωμένος συνταγματικά.

Είναι κατοχυρωμένος συνταγματικά, πρώτον, μέσω της κατοχύρωσης αυτών τούτων των ενδίκων μέσων. Δεύτερον, μέσω της αναγκαστικής δημοσίευσης και μάλιστα επώνυμα της μειοψηφίας. Τρίτον, μέσω του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρου 100 Σ. το οποίο μπορεί να ανατρέψει αμετακλήτως κριθέντα, αίροντας συγκρούσεις ως προς την ερμηνεία ή τη συνταγματικότητα διατάξεως τυπικού νόμου. Άρα υπάρχουν τουλάχιστον τρία θεμελιώδη στοιχεία νομικού σχετικισμού τα οποία είναι ρητώς κατοχυρωμένα στο Σύνταγμά μας. Συνεπώς υπάρχει ένα πολύ σοβαρό ζήτημα σε σχέση με την αυστηρή «υπερδικονομικοποιημένη» αντιμετώπιση των ενδίκων μέσων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Σημείωσα την απάντηση του Προέδρου του ΕΔΔΑ ότι στην περίπτωση της αναίρεσης ενώπιον του ΣτΕ, το ΕΔΔΑ δεν κλήθηκε να κρίνει μια υπερβολικά τυπολατρική εφαρμογή των προϋποθέσεων του παραδεκτού αλλά τη νομοθετική πρόβλεψη ενός φίλτρου με κριτήριο την απόκλιση της προσβαλλόμενης απόφασης από την υφιστάμενη νομολογία. Ας μου επιτραπεί να παρατηρήσω ότι το νομοθετικό αυτό κριτήριο συγκρούεται, κατά τη γνώμη μου, με τον συνταγματικά κατοχυρωμένο σχετικισμό της νομολογίας, στον

οποίο αναφέρθηκα λίγο παραπάνω και ο οποίος επιβάλλει να υπάρχουν ανοικτοί οικονομικοί δίαυλοι που παρέχουν τη δυνατότητα μεταβολής της νομολογίας.

Σε σχέση δε με την απόφαση *Case C-213/05 Tsagarakis v. Greece*, με την οποία έκλεισε την εισήγηση του κ. Ράμμος, επιτρέψτε μου να πω ότι είναι κατά το ένα μέρος της μία εντυπωσιακή απόφαση για την ασφάλεια δικαίου και κατά το άλλο μέρος μία απόφαση που ανοίγει ένα πολύ σοβαρό ζήτημα ανασφάλειας δικαίου. Τα θέτω αυτά υπό την κρίση του Προέδρου του ΕΔΔΑ. Το ΕΔΔΑ λέει ότι δεν μπορεί να υπάρχουν αντιφάσεις μεταξύ των Τμημάτων και της Ολομέλειας του ΣτΕ και δεν μπορεί να επιδεικνύει ανυπακοή, στην πραγματικότητα, μέσω διαφόρων δικανικών προσχημάτων ένα τμήμα στις αποφάσεις της Ολομέλειας. Άρα πρέπει το τέταρτο τμήμα να συμμορφωθεί με τη νομολογία της Ολομέλειας που συμφωνεί με τη νομολογία του πέμπτου τμήματος. Αλλά η νομολογία του πέμπτου τμήματος επί της ουσίας λέει ότι μπορεί ο ενδιαφερόμενος να κτίσει μία ολόκληρη οικοδομή και όταν πάει να ζητήσει την άδεια λειτουργίας της επιχείρησης στην οικοδομή αυτή, μπορεί να του πει η διοίκηση και εν τέλει ο δικαστής, ότι, όχι, κακώς το έκτισες αυτό, γιατί δεν μπορείς να το χρησιμοποιήσεις πχ ως κινηματογράφο.

Άρα, ναι μεν πρέπει να υπάρχει ασφάλεια δικαίου σε σχέση με την ενότητα της νομολογίας, αλλά από την άλλη, το στάδιο στο οποίο πληροφορείται την οριστική θέση της δικαιοσύνης για την επένδυση του ο ενδιαφερόμενος είναι πολύ αργοπορημένο. Όταν, λοιπόν, πάει να κάνει αξιοποίηση της επένδυσής του βρίσκεται αντιμέτωπος με την αδυναμία, όχι απλώς να τη θέσει σε λειτουργία, αλλά και να αποκαταστήσει τη ζημία την οποία έχει υποστεί εν προκειμένω. Άρα υπάρχει σοβαρό θέμα, όλα αυτά έχουν μία πρακτική αξία πολύ μεγαλύτερη από ό,τι μπορεί να υποθέσει κανείς διά γυμνού οφθαλμού.

Η αναθεώρηση του εθνικού Συντάγματος ως γενικό μέτρο συμμόρφωσης προς αποφάσεις του ΕΔΔΑ

Είχαμε επίσης την ευκαιρία να δούμε στη συζήτησή μας ότι η Ελλάδα είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας που έχει αναθεωρήσει σε πολλά σημεία το

εθνικό της Σύνταγμα, προκειμένου να υπάρξει πλήρη συμμόρφωση (να ληφθούν γενικά μέτρα συμμόρφωσης) με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Αυτό συνέβη κυρίως στην αναθεώρηση του 2001, αλλά σε ένα σημείο και στην αναθεώρηση του 2008, και σε ένα σημείο στην αναθεώρηση του 2019. Προστέθηκαν ή τροποποιήθηκαν διατάξεις που αφορούν τη συμμόρφωση της διοίκησης με τις αποφάσεις των δικαστηρίων, το ασυμβίβαστο των βουλευτών, τη βουλευτική ασυλία, τους αντιρρησίες συνείδησης, που έχουν εισαχθεί στο Ελληνικό Σύνταγμα, ακριβώς για να υπάρξει πλήρης εναρμόνιση με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ο Πρόεδρος του ΝΣΚ, ο κ. Χαλκιάς παρουσίασε με συστηματικό τρόπο τα σημεία αυτά και τον ευχαριστώ θερμά για την αναφορά στη συμβολή μου υπό την ιδιότητα του γενικού εισηγητή της αναθεώρησης του 2001.

Ευχαριστίες για τη συμμετοχή σε μια πολυεπίπεδη συζήτηση

Χαίρομαι γιατί είχαμε σήμερα την σπάνια ευκαιρία να οργανώσουμε έναν πολυεπίπεδο διάλογο. Ένα διάλογο των Προέδρων των ελληνικών ανώτατων δικαστηρίων, ένα διάλογο μεταξύ των ελληνικών ανωτάτων δικαστηρίων και του ΕΔΔΑ που έχουμε τη τιμή να εκπροσωπείται από τον ίδιο τον Πρόεδρο του, ένα διάλογο μεταξύ της ελληνικής και της γαλλικής δικαστικής και ακαδημαϊκής κοινότητας, ένα διάλογο με τη συμμετοχή κρίσιμων κρίκων όπως ο Πρόεδρος του ΝΣΚ που είναι ο agent της Ελληνικής Δημοκρατίας ενώπιον του ΕΔΔΑ και ο επικεφαλής της Υπηρεσίας εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, υπηρεσίας που υποστηρίζει τη λειτουργία της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ίσως για το λόγο αυτό η Γενική Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης έθεσε πρόθυμα υπό την αιγίδα της την συζήτηση μας. Ευχαριστώ θερμά όλους τους συμμετέχοντες.